Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

SYMPOSIUM HISTORIOGRAPHICUM CZERCASIENSIUM

Том III

ІСТОРІОГРАФІЯ ЯК ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ПРОСТІР МІЖНАРОДНОГО ДІАЛОГУ: ВИПАДОК ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Черкаси
2021

УДК 930 (477)

Symposium historiographicum Czercasiensium – Черкаський історіографічний симпозіум / За ред. В. Масненка, В. Тельвака **–** Т. **III** (Історіографія як інтелектуальний простір міжнародного діалогу: випадок Центрально-східної Європи, присвячений 25-річчю кафедри історії України). **–** Черкаси, Видавець ФОП Гордієнко Є.І., 2021. **–** 230 с.

ISBN 978-966-9730-58-9

Редакційна колегія:
Зашкільняк Л.О., д-р. іст. н., проф. (ЛНУ ім. І.Франка)
Земзюліна Н. І., д-р. іст. н., проф. (ЧНУ ім. Б.Хмельницького)
Івангородський К. В., д-р. іст. н., доц. (ЧНУ ім. Б.Хмельницького)
Карєв Д. В., д-р. іст. н., проф. (ГДУ ім. Янки Купали, м. Гродно, Білорусь)
Колесник І.І., д-р. іст. н., проф. (Інститут історії України НАН України)
Корновенко С. В., д-р. іст. н., проф. (ЧНУ ім. Б.Хмельницького)
Масненко В. В., д-р. іст. н. проф., відповідальний редактор (ЧНУ ім. Б.Хмельницького)
Михайлюк Ю. М., канд. іст. н., доц. (ЧНУ ім. Б.Хмельницького)
Морозов А. Г., д-р. іст. н., проф. (ЧНУ ім. Б.Хмельницького)
Присяжнюк Ю.П., д-р. іст. н., проф., відповідальний секретар (ЧНУ ім. Б.Хмельницького)
Сердженґа Павел, д-р. габіліт., проф. (Жешувський університет, м. Жешув, Польща)
Синявська Л. І., д-р. іст. н., доц. (ЧНУ ім. Б.Хмельницького)
Стемпнік Анджей, д-р. габіліт., проф. (УМСК, м. Люблін, Польща)
Тельвак В. В., д-р. іст. н., проф. (Дрогобицький ДПУ ім. І.Франка)
Удод О. А., д-р. іст. н., проф. (Інститут історії України НАН України)

Рецензенти:
Ластовський В.В., д-р. іст. н., проф. (Київський національний університет культури)
Ясь О. В., д-р. іст. н., провідний науковий співробітник (Інститут історії України НАН України

Рекомендовано до друку Вченою радою Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького, протокол № 4, від 17 лютого 2021 р.

ISBN 978-966-9730-58-9

© Автори, 2021
© ЧНУ, 2021

ЗМІСТ

Вступне слово 5

Методологія історіографічних студій

Калакура Я. С.
СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПОВОРОТУ В МЕТОДОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ 8

Колесник І. І.
ПЕРЕХРЕСНА ІСТОРІЯ: СУЧАСНИЙ ТИП МЕТАНАРАТИВУ 19

Корновенко С.В.
СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ АГРАРИЗМ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX – ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ XX ст. У СУЧАСНОМУ ІСТОРІОГРАФІЧНОМУ ДИСКУРСІ 30

Присяжнюк Ю. П.
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ВИМІР СОЦІАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНСТВА ЕПОХИ МОДЕРНОСТІ В СУЧАСНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ.....38

Куций І.П.
ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ПІДХІД У СУЧАСНІЙ ІСТОРІОГРАФІЧНІЙ СИТУАЦІЇ: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД НАУКОВОГО ЗАСТОСУВАННЯ 47

Івангородський К. В.
ІСТОРІОГРАФІЯ ЕТНІЧНОЇ ІСТОРІЇ СХІДНИХ СЛОВ'ЯН: СУЧАСНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ВИКЛИКИ РОСІЙСЬКІЙ ГУМАНІТАРИСТИЦІ.....55

Історіографія як простір інтелектуальної комунікації

Масненко В. В.
СУЧАСНИЙ ДІАЛОГ УКРАЇНСЬКИХ І ПОЛЬСЬКИХ ІСТОРИКІВ: СТАН, ОБМЕЖЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ 70

Гирич І. Б.
ПРОБЛЕМА ТЯГЛОСТІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ЛЮБЛІНСЬКОЇ УНІЇ ВІД ІСТОРИКІВ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОГО НАПРЯМУ КІНЦЯ XIX – ПОЧАТКУ XX ст. ДО СУЧАСНИХ ДОСЛІДНИКІВ 87

Янишин Б. М.
СТАНОВИЩЕ УКРАЇНЦІВ У ГАБСБУРЗЬКІЙ ГАЛИЧИНІ: ІСТОРІОГРАФІЯ ВИБРАНИХ АСПЕКТІВ 96

Лазурко Л. М.
МОЖЛИВОСТІ І МЕЖІ: НАУКОВА ІСТОРИЧНА ПЕРІОДИКА ЛЬВОВА XIX–XX ст. ЯК ІСТОРІОГРАФІЧНЕ ДЖЕРЕЛО.....130

УДК 930:39(=161)(045)

Костянтин ІВАНГОРОДСЬКИЙ
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького (Черкаси, Україна)

ІСТОРІОГРАФІЯ ЕТНІЧНОЇ ІСТОРІЇ СХІДНИХ СЛОВ'ЯН: СУЧАСНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ВИКЛИКИ РОСІЙСЬКІЙ ГУМАНІТАРИСТИЦІ*

Ідеологічні маніпуляції «слов'янським міфом» на сучасному етапі набули, на жаль, у Росії надто помітного виразу, перетворюючи суто наукову проблематику на механізм для створення неоімперськими політичними силами ілюзії щодо етнічної єдності так званого «слов'яномовного» населення Центрально-Східної Європи. Доводиться визнати, що прагнення дотримуватися ідеологічних конотацій у ході саме етноісторичних реконструкцій процесів давнини залишається характерною рисою всіх трьох новітніх «східнослов'янських» історіографій, що ускладнюється водночас тривалою інерцією радянських етнологічних і етноісторичних догм і схем, а також теоретичною та методологічною аморфністю пропонованих студій. Більшість їхніх авторів дотепер некритично та інтуїтивно тримаються примордіалістського та позитивістського підходів відносно експлікації етнічних феноменів дописемної та доби середньовіччя, переважно ігноруючи при цьому будь-які модерні теоретичні новації, наявні у світовій гуманітаристиці. Останнє зумовлює відчутну евристичну стагнацію, яка виявляється дотепер у пошуках (доволі ефемерних з етноісторичного погляду) окремого етносу «слов'ян», їхньої сакральної «прабатьківщини», суто «слов'янських» археологічних культур, окремого племені «русів» тощо.

Аналіз сучасної російської історіографії, присвяченій етнічній історії східних слов'ян домонгольського періоду засвідчує, що в її межах дотепер немає комплексного дослідження саме історіографічного блоку проблеми ні щодо поглядів нинішніх авторів, ні щодо дослідницького процесу попередніх періодів. Як правило, російські дослідники проблеми обмежуються лапідарними історіографічними оглядами, в яких згадуються лише ті студії, що стосуються конкретної дослідницької перспективи, але ігнорується ширший історіографічний контекст, який дозволив би значно ґрунтовніше оцінювати ситуацію. Доводиться із сумом констатувати також те, що більшість російських дослідників взагалі ігнорують історіографічний аспект проблеми. В результаті, поза увагою російських учених залишається і чималий пласт відповідної наукової літератури, продукований сьогодні поза межами Росії. Ще менше уваги приділяється ними таким важливим аспектам етноісторичного дослідження, як методологічні та теоретичні засади.

На думку В. Солов'я, російська історіографія досі цурається теоретизування та навіть концептуальної зрозумілості, спонтанно тримаючись

* Публікація містить результати досліджень, проведених за грантової підтримки Національного фонду досліджень України (конкурсний проєкт № 2020.02/0103 «Політика пам'яті та історична свідомість населення на окупованих Росією територіях України (ОРДЛО, АР Крим, Севастополь)»).

позитивістської позиції, що багато в чому знецінює її досягнення[1]. Не дивує відтак та гостро негативна реакція російських науковців, котру зумовила поява 2001 р. книги Ф. Курти, який запропонував суто конструктивістську версію відносно «етногенезу» слов'ян у стилі «винайденої традиції/ідентичності»[2]. Показово, що чимало російських фахівців сприйняли «нетипову» книгу Ф. Курти досить агресивно, розцінюючи її заледве не як концепцію, що посягнула на «священну» візію російської історіографії на слов'ян як давній етнічній моноліт[3], який через «єдність» так званої «давньоруської народності» втілений тепер у нації/етносі росіян. Окреслений епізод вкотре засвідчує надзвичайну заполітизованість сучасної російської історіографії, й передусім тієї її частини, що стосується етнічного становлення слов'янських спільнот, яка за імперською традицією й досі іменується в ній частіше, як «початки Русі». Наголошують на такій специфіці й деякі сучасні російські науковці. Приміром, Л. Клейн підкреслює той факт, що розвиток археології в Росії ще з імперських часів визначався передусім «загальною ситуацією в країні», яка визначає й очікування від неї – «а отже, атмосфера в археології залежить від політики»[4]. Сучасна ж наука в РФ, на думку пітерського археолога, взагалі «цілковито підігнана під владу та хиріє на очах»[5].

Нещодавно іжевський історик В. Пузанов припустив, буцімто, «однією з важливих особливостей пострадянської історіографії є та обставина, що вона розвивається за нових етнополітичних умов, зумовлених розпадом СРСР і становленням, на основі колишніх союзних республік незалежних національних держав». Звідси, на його переконання, в кожній із них має бути створена власна «національно-орієнтована» історіографія[6]. Дивує, що дослідник, який вигадав якусь «сучасну східнослов'янську історіографію», досі вважає відсутніми такі «національні історіографії» в пострадянських країнах, але при цьому не зауважує тієї обставини, що якраз у сучасній Росії досі бракує навіть натяків на процес формування якраз «національно-орієнтованої історіографії», а тим більше красномовно мовчить про причини її відсутності.

Проблема ж походження слов'ян і східнослов'янських етносів, – раніше вбрана у шати «єдиноправильної концепції», набула на сучасному етапі куди різнобарвнішого наповнення у вигляді значної кількості концепцій, гіпотез, версій. Утім у російській історіографії досі більшість дослідників намагаються лише модернізувати попередню, офіційну версію етногенезу східних слов'ян, попри те, що залучені ними нові факти та підходи засвідчують цілковиту методологічну неадекватність теорії так званої «давньоруської народності». І хоча проблематика етногенезу та етнічної історії слов'ян у сучасній російській історіографії позначена «різноідейним» спрямуванням, в плані теоретичної та

[1] Соловей В. Д. Русская история: новое прочтение. – Москва: АИРО-XXI, 2005. – С. 21, 89.

[2] Curta F. The Making of the Slavs. History and Archaeology of the Lower Danube Region, c. 500–700. – Cambridge, 2001.

[3] Шувалов П. «Изобретение народа»: *славяне* Ф. Курты и *скифы* Приска // Античные и средневековые общности: XXIX Чтения памяти В. Пашуто / редкол.: Е. Мельникова (отв. ред.) и др. // Восточная Европа в древности и средневековье. – Москва: ИВИ РАН, 2017. – С. 256–259.

[4] Клейн Л. С. История российской археологии: учения, школы и личности. – Т. 1: Общий обзор и дореволюционное время. – Санкт-Петербург: Евразия, 2014. – С. 23.

[5] Клейн Л. С. Муки науки: ученый и власть, ученый и деньги, ученый и мораль. – Москва: НЛО, 2017. – С. 7.

[6] Пузанов В. В. Образование Древнерусского государства в восточноевропейской историографии. – Ижевск: Изд-во «Удмуртский университет», 2012. – С. 109.

термінологічної її оснащеності дотепер залишається чимало невирішених проблем, які одночасно зумовлюють і глибоке нерозуміння дослідниками один іншого, особливо коли вони представляють різні дисциплінарні табори.

Складність дослідження, зумовлена насамперед полідисциплінарністю проблематики етнічної історії східних слов'ян, передбачає, крім максимально репрезентативної джерельної бази, застосовування чітко сформульованих методологічних і теоретичних принципів, особливо у частині етнологічної реконструкції минулого стародавніх спільнот. Аналіз сучасної російської історіографії означеної проблеми переконав нас у тому, що більшість фахівців у цій царині знання по суті ігнорують і теоретичні, і методологічні компоненти студіювання. Як правило, при цьому немає навіть спроб пояснення, який конкретний смисл ними вкладений у ті етноісторичні поняття та категорії, що зустрічаються у працях з етнічної історії слов'ян, а тим більше – як вони співвідносяться в емпіричній площині з конкретними видами давніх спільнот.

Уникнення інтерпретації теоретично-методологічної специфіки етноісторичних досліджень супроводжується російськими істориками переважно загальними згадками про те, що сьогодні історична наука перебуває в якійсь «кризі» або в кращому випадку робляться побіжні посилання на праці колег. При цьому чимало спеціалістів дотепер демонструють переважно радянські підходи до вирішення озвученого питання, оминаючи лише відверто ідеологізовані штампи. Значній частині спеціалістів не вдається через це уникати спрощених підходів до етнічних феноменів; не є винятком для них, на жаль, і спорудження доволі примітивних схем, базованих радше на ідеологічно-політичних міркуваннях, аніж на когерентних теоретичних постулатах. Ще більше пригнічує враження небажання російських дослідників застосовувати альтернативні методологічні парадигми, базовані на новітніх досягненнях світової історіографії, більше того присутнє навіть агресивне заперечення користі для російської науки подібних наукових практик. Істотною проблемою залишається й понятійно-категоріальний апарат сучасної російської історіографії, в тому числі й у частині етнотермінології.

Історична наука у сучасній Росії, здобувши свободу від «директивних вказівок», на думку А. Лубського, знаходиться досі в епістемологічному пошуку, зіштовхнувшись із проблемою методологічної самоідентифікації. Таке «пошукове» становище супроводжується й певними когнітивними втратами, зокрема в історичному пізнанні стало багато дилетантизму, що породжує пізнавальний еклектизм у найгіршому смислі цього слова, а більшість методологічних новацій не відзначаються оригінальністю[7]. Чимало російських істориків у гонитві за модою та сенсацією забули сьогодні про науковість і професійну етику, а історична наука, згідно спостережень Н. Мінінкова, зазнала нашестя «навколонаукових маргіналів»[8]. Відтак, не дивує той факт, що у Росії перестали довіряти історичним знанням, які до того ж стали аж занадто заангажованими та заідеологізованими, аби видаватися правдоподібними.

[7] Лубский А.В. Альтернативные модели исторического исследования: концептуальная интерпретация: социально-философское исследование: автореф. дисс. ... д-ра филос. наук: 09.00.11 – социальная философия / Рост. гос. ун-т. – Ростов-на-Дону, 2005. – С. 3–4.

[8] Мининков Н. А. Методология истории: пособие для начинающего исследователя. – Ростов-на-Дону, 2004. – С. 17.

Крім цього, сучасна історіографічна ситуація в Росії, як зауважує І. Данілєвскій, «характеризується рисами, котрі дозволяють її оцінити як кризову». Історик впевнений, що це «пов'язано з розчаруванням у ще нещодавно панівних концепціях наукового історичного пізнання й усвідомленням принципової неможливості розробки універсальної теорії, здатної пояснити всі сторони суспільного життя»[9]. Своєю чергою, О. Філюшкін вважає, що саме І. Данілєвскій першим у російській історіографії застосував нові дослідницькі методології до переосмислення давньоруської історії, зокрема піддавши «критиці панівну у позитивістській історіографії концепцію презумпції тотожності мислення літописця та дослідника»[10]. Однак і сьогодні історики змушені констатувати істотний «теоретичний вакуум» усієї російської медієвістики та відсутність будь-яких дискусій у цій площині[11]. Поряд із цим, відзначається загальний культурний занепад нинішньої російської гуманітаристики, її нецікавість для світової історіографії[12].

В новітній російській історіографії також дотепер зустрічаються рудименти «совєтськості». Показова щодо цього декларація міститься зокрема у праці А. Кузьміна, для якого досі «історична наука проходить через три етапи поступового розвитку: здоровий глузд, позитивізм і діалектичний матеріалізм». Більше того історик навіть суперечки «норманістів–антинорманістів» розглядає з позицій останнього, вважаючи, що ця дискусія «не може бути прямолінійно пов'язана з методологічними розходженнями позитивістської та діалектико-матеріалістичної науки, хоча норманізм, як правило, сприймає лише *буржуазні світоглядні концепції* (тут і далі курсив наш – *К. І.*)»[13]. Натомість історик із Санкт-Петербургу І. Міхайлова, аналізуючи «питання про соціальну природу локальних груп східних слов'ян», вирішила, що вони являли собою «дочірні» племена, які утворилися «внаслідок історичного розвитку окремих первинних племен». Крім того, що вона називає подібний процес «універсальним для різних регіонів світу», таку впевненість, виявляється, історик отримала саме з праці Ф. Енгельса, на припущення якого, плем'я поділялося на два роди, котрі також розпадалися на кілька «дочірніх» родів[14]. Наскільки може бути науково «евристичною» така методологічна позиція авторки, коментувати немає ані якої потреби. Не менш промовистою доводиться визнати й методологічну пропозицію її вчителя – І. Фроянова. Останній вважає, що всі проблеми історичної науки вирішить «введення формаційного руху в межі "культурно-історичних типів" або цивілізацій (згідно концепції Н. Данілєвского, сформульованої у опублікації 1871 р. – *К. І.*), що дасть можливість конкретніше та повніше досліджувати світовий історичний процес як *сукупність локальних цивілізацій*, що розвиваються за сходинками, котрі іменують *суспільно-економічними*

[9] Данилевский И. И. Древняя Русь глазами современников и потомков (IX–XII вв.): курс лекций. – Москва: Аспект Пресс, 1998. – С. 5.

[10] Филюшкин О. Какими глазами смотреть на историю Древней Руси? // Український гуманітарний огляд. – Вип. 5. – К., 2001. – С. 108.

[11] Дворниченко А. Ю. Зеркала и химеры. О возникновении древнерусского государства. – Санкт-Петербург; Москва: Евразия; ИД Клио, 2014. – С. 287.

[12] Дворниченко А. К вопросу о зеркалах и химерах // Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия: История. – 2017. – Т. 62, вып. 3. – С. 635.

[13] Кузьмин А. Г. Начало Руси. Тайны рождения русского народа. – Москва: Вече, 2003. – С. 12, 28.

[14] Михайлова И. Б. Малые города Южной Руси в VIII – начале XIII вв. – Санкт-Петербург: Изд-во С.-Петербургского ун-та, 2010. – С. 65–66.

формаціями»[15]. Проте, подібний редукціонізм лише підкреслює архаїчний світогляд окремих «знавців» історії Київської Русі.

Стосовно етнічної історії спільнот східних слов'ян у сучасній російській історіографії не рідкісними є й відверто паранаукові «методологічні» й «теоретичні» підходи, засновані щоправда більше на фантазіях, аніж на науковому пошуку. Їхнім своєрідним «прабатьком» ще на початку 1990-х рр. став Л. Гумільов, запропонувавши псевдонаукову «концепцію етногенезу». Критика останньої, з погляду С. Панаріна та В. Шнірельмана, «можлива з найрізноманітніших позицій: і з ідеологічної, і з методологічної, і з формально-логічної», причому «участь у ній беруть представники найрізноманітніших дисциплін як гуманітарних, так і природничих»[16].

На жаль, далеко не всі російські фахівці адекватно реагують на подібні речі. Так, ще один «пітерський» археолог-аматор – Д. Мачінскій не втримався від спокуси реконструкції етнічної історії східних слов'ян засобами «космічної пасіонарності». Звідси його переконаність у «важковловимості» для істориків причин потужних «вибухів енергетики» у «надрах окремих (*? – К. І.*) етносів, на кшталт Великого розселення слов'ян V–VIII ст. або походів вікінгів – явищ, які мали пряме відношення до *феномену виникнення етносоціуму* русь». При цьому він сам зізнається, що досить не часто можна «співвіднести такі "вибухи" з різкими та довготривалими змінами в інтенсивності космічного випромінювання, сонячної активності та напруженості магнітного поля Землі». Хоча це не заважає Д. Мачінскому розвивати свої фантазії далі: «Географічний, кліматичний і етнокультурний кордони, – припускає дослідник, – чутливо (*? – К. І.*) вловлювалися рослинами та... слов'янами (тут пунктуацію збережено. – *К. І.*)». Відштовхуючись від цієї «рослинно-слов'янської чутливості», він доходить до не менш парадоксального висновку, що у VII ст. «існували вже всі "енергетичні" й економічні передумови, й етнічні компоненти для виникнення <*Русской*> протодержави»[17].

На фаховій некомпетентності деяких сучасних російських дослідників східнослов'янського етногенезу наголошує й відомий петербурзький вчений Л. Клейн, характеризуючи випади проти нього «неоантинорманістів»: «Із двох авторів цього трактату про норманізм, спеціалістом є липецький професор В. Фомін, він давно вивчає цю проблематику, хоча й *з дуже відсталою методикою*, що мало різниться від методики М. Ломоносова (висновки також схожі)... А. Сахаров же спеціалістом-професіоналом не є [і] власних значних праць зі східнослов'янського етногенезу, до якого належить і варязьке питання, в нього немає»[18]. Вторить йому й Є. Шинаков, також зауважуючи «методичну "відсталість" суто емпіричного аналізу» В. Фоміна, який «у сфері методології відходить на позиції XIX, якщо й не XVIII ст.», при цьому ще й не розрізняє «політичні та наукові цілі вітчизняної (тобто, російської. – *К. І.*)

[15] Фроянов И. О некоторых особенностях русской истории // Мнемон. Исследования и публикации по истории античного мира. – 2013. – № 12. – С. 520.

[16] Шнирельман В., Панарин С. Лев Николаевич Гумилев: основатель этнологии? // Вестник Евразии. – 2000. – № 3. – С. 5–37.

[17] Мачинский Д. Некоторые предпосылки, движущие силы и исторический контекст сложения Русского государства в середине VIII – середине XI в. // Труды Государственного Эрмитажа. – Т. 49. – Санкт-Петербург: Изд-во Гос. Эрмитажа, 2009. – С. 461, 468–469, 483.

[18] Клейн Л. Варяги, антинорманизм и час истины // Троицкий вариант. Наука. – 2010. – 28 сент. (№ 63) – С. 10.

історичної науки»[19]. Показово, що у сучасній російській історіографії ця проблема досі актуальна та ще й сприймається як цілком «природне» явище.

Доволі негативно, хоч і традиційно, у новітній російській історіографії сприймаються теоретично-методологічні «нововведення» із західної гуманітаристики. Показовим є зокрема ставлення до поняття «chiefdom» («вождівство»), котрим пострадянські історики прагнуть замінити «союз племен» і «племінне княжіння». В. Пузанов, приміром, вважає такий крок передчасним, оскільки «східнослов'янські вождівства», буцімто, «стали результатом не стільки вивчення конкретного матеріалу, скільки наслідком механічного переносу готових схем на вітчизняний (російський. – *К. І.*) ґрунт», а це «зумовило методологічну невизначеність»[20], хоча радше – термінологічну. З другого боку, «лідер сучасної етнології» в Росії – В. Тішков, навпаки, закликає колег відмовитися від позитивістсько-соціологічного світорозуміння та навіть не згадувати «етнічну історію давньої Русі», а натомість опиратися на методологію західного конструктивізму, котрий по суті заперечує об'єктивність будь-яких етнічних явищ у минулому й тепер[21].

Етнотермінологічну невизначеність серед сучасних російських істориків засвідчило й нещодавно проведе часописом «Studia Slavica et Balcanica Petropolitana» опитування стосовно сутності поняття «плем'я». Зокрема редакція поцікавилася, чи застосовують дослідники цей термін відносно слов'янських спільнот раннього середньовіччя та чи доречним є таке застосування в етнічному смислі? Приміром, А. Горскій відзначив, що в означеному контексті ця категорія недоречна, оскільки в джерелах слово має інше значення. Натомість П. Шувалов окреслив проблему значно обтічніше: «Використовую, але роблю це не часто через невизначеність терміну та радше застосовую як *зручне літературне поняття*»[22], хоча в іншій праці цей дослідник спеціально наголосив, що «поняття плем'я надто широке та не придатне для конкретних історичних студіювань»[23]. Останній випадок добре підкреслює ситуацію, коли, розчарувавшись у пошуках адекватного терміну, на чому зауважує й А. Дворніченко, вчені останнім часом, жаліючись на відсутність іншого означення, все одно пускають «плем'я» в хід, хоча термін явно «не працює» відносно східнослов'янських спільнот додержавної доби[24]. Досі незрозумілою є й первинна сутність цього феномену – тобто, чим було «плем'я» від початку: політією, котра формувала етнічну ідентичність, чи етносом, який оформився в політичний організм[25]?

[19] Шинаков Е. А. Образование Древнерусского государства: сравнительно-исторический аспект. – Москва: Вост. лит. , 2009. – С. 9.

[20] Пузанов В. К вопросу о политической природе древнерусской государственности в постсоветской историографии // Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия 2: История. – 2006. – № 3. – С. 8.

[21] Тишков В.А. Российский народ: история и смысл национального самосознания. – Москва: Наука, 2013. – С. 91.

[22] Славянский мир раннего Средневековья: поиски формы (Ответы на вопросы журнала) / А. Горский, А. Плетерский, В. Пузанов, П. Шувалов. «Племя» в славянском мире в раннее средневековье (форум) // Studia Slavica et Balcanica Petropolitana. – 2016. – № 1. – С. 4–5.

[23] Шувалов П. Племена, общины и исторические области: к вопросу об историко-географических модулях // Государственная территория как фактор политогенеза : XXVII Чтения памяти В. Пашуто (Восточная Европа в древности и средневековье) / редкол. : Е. Мельникова (отв. ред.) и др. – Москва: ИВИ РАН, 2015. – С. 323.

[24] Дворниченко А. Племенные структуры и славянские политогенезы (реплика) // Studia Slavica et Balcanica Petropolitana. – 2015. – № 2. – С. 153.

[25] Попов В. Концепт «племя», или этничность и потестарность «в одном флаконе» // Studia Slavica et Balcanica Petropolitana. – 2015. – № 2. – С. 16.

Єдиним поки що вченим у межах новітнього соціогуманітарного дискурсу в Росії, хто спробував (хоч і не безпосередньо щодо східних слов'ян) проаналізувати «етнічну» ідентичність населення Східної Європи (регіон Верхнього Понімання) поза «методологічною платформою примордіалізму», є молодий петербурзький історик А. Кібінь. Своє дослідження політичної, соціокультурної й етнічної історії слов'ян і балтів у VIII–XIII ст. (у межах означеного регіону) він побудував, за власним визнанням, на основі теоретичних конструкцій так званої «Віденської школи історичної етнології» (Р. Венскус, Ґ. Вольфрам, В. Поль), в яких акценти зміщено з монолітних етнічних груп на суб'єктивні критерії формування та розвитку групових ідентичностей. Відтак, у вивченні етнічних процесів він виходить із постулату про «ситуаційний» характер ідентичності та переконує, що конструювання етнічних відмінностей у середньовіччі відбувалося у зв'язку із формуванням соціальних груп, інститутів, політичних структур, які претендували на особливе становище, а також їхнім ідеологічним оформленням[26]. Нещодавно у схожому ключі представив дослідження етногенезу хорватів його колега Д. Алімов, «надаючи перевагу конструктивістському баченню як такому, що дозволяє найбільш адекватно сприймати та точніше описувати соціальну реальність», але й не відмовляючись остаточно від примордіалізму (есенціалізму), котрий «має рівне право на використання в науковому дослідженні способу впорядкування реальності»[27].

Якщо ці поодинокі випадки до певної міри вселяють оптимізм відносно майбутнього розвитку російської гуманітаристики, то загальна її картина в теперішньому виглядає доволі суперечливо. Характерним потрібно визнати процес, коли із крахом марксизму-лєнінізму як наукової методології, сучасні російські науковці нашвидкуруч намагалися знайти йому бодай якусь універсальну за розмахом, хоч і паліативну схему. Так само як в білоруській та українській, у російській історіографії таким надзвичайно популярним сурогатом став «цивілізаційний» підхід. Водночас не можна не погодитись із російським етнологом В. Шнірельманом, що «істотний попит на цивілізаційний підхід диктується [сьогодні] зовсім не науковими, а ідеологічними та політичними факторами»[28]. Зокрема доволі зручним він став для побудови міфу про «російську цивілізацію» або «Росію як окрему цивілізацію»[29].

Однак уже на межі тисячоліть для багатьох інтелектуалів став очевидним факт неможливості ані заміни, ані синтезу, ані співіснування формаційного та цивілізаційного підходів як «фундаментальних» методологій пізнання. Найбільше ж розчарування «цивілізаційним підходом» було зумовлене тим,

[26] Кибинь А. С. Верхнее Понеманье в политической, социо-культурной и этнической истории славян и балтов VIII–XIII вв.: автореф. дисс. ... канд. ист. наук: 07.00.03 – Всеобщая история / Санкт-Петербургский государственный университет. – Санкт-Петербург, 2009. – С. 3–4, 10; Кибинь А. Ятвяги в X–XI вв.: «балтское племя» или береговое братство? // Studia Slavica et Balcanica Petropolitana. – 2008. – № 2. – С. 120–121.

[27] Алимов Д. Е. Этногенез хорватов: формирование хорватской этнополитической общности в VII–IX вв. – Санкт-Петербург: Нестор-История, 2016. – С. 8.

[28] Шнирельман В. Время цивилизации: цивилизационный подход как национальная идея // Российская модернизация: размышляя о самобытности / под ред. Э. Паина и О. Волкогоновой. – Москва: Три квадрата, 2008. – С. 198.

[29] Шемякина О. Д. Цивилизационный подход к истории России как факт историографии и метод познания: автореф. дисс. ... канд. ист. наук: 07.00.09 – Историография, источниковедение и методы исторического исследования / Моск. гос. ун-т им. М. Ломоносова. – Москва, 2011. – 26 с.

що, на відміну від формаційного, він не прагне відшукати єдину закономірність в історії, а зосереджується на людському культурному багатоманітті, допускаючи й різні вектори розвитку людських спільнот. Хоча і це не зупиняє деяких російських істориків у бажанні, скажімо переінсталювати конструкт «давньоруської народності» на «давньоруську цивілізацію». Попри те, що найбільший апологет такого «цивілізаційного підходу» до дослідження історії (в тому числі й етнічної) Київської Русі у сучасній російській історіографії А. Поляков чітко усвідомлює – «цивілізаційний підхід, *покликаний замінити теорію формацій*, викликає чималі труднощі»[30], він доволі сумнівно стверджує, буцімто, на відміну від «соціально-економічної формації», поняття «цивілізація» – не абстракція, не химера, а «реальний об'єкт»[31]. Ми не можемо з цим погодитись, адже й термін «цивілізація» така ж наукова абстракція.

Компілятивною, недостовірною та переповненою суперечливих характеристик теорією цілком слушно називає конструкт А. Полякова М. Свєрдлов[32]. Справді, не можна не відзначити відчутну концептуальну суперечливість, у тому числі й понятійну невизначеність, багатьох аспектів цієї гіпотези. Так, «міжплемінними об'єднаннями» він називає якісь «літописні східнослов'янські народності», з-поміж яких у полян була особлива «невловимість етнічних особливостей», а їхня «"територія без обличчя" (? – *К. І.*) з центром у Києві» поєднувала риси «різних слов'янських (? – *К. І.*) і неслов'янських племен (звісно, назви «племен» не названі. – *К. І.*)». Не менш загадково ця територія відображала чомусь процес «варіння» культури: «Це був початковий етап формування *нового соціального організму* (? – *К. І.*) на спільній слов'янській основі. Це територія *міжплемінного тигля*, в якому впродовж IX ст. *варилася* майбутня давньоруська культура»[33].

Водночас А. Поляков переконує, що Київ був не столицею, але «політичним осереддям "імперії"», хоч як «перша східнослов'янська міська громада – він же початок *<русской>* цивілізації», причому «поняття *<"русская">* або *<"российская">* цивілізація стали звичними»[34] та цілковито некоректно ототожнюються. В інших працях він наполягає вже на тому, що «руська/давньоруська цивілізація» стала результатом якоїсь загадкової взаємодії «слов'ян з фінським населенням і норманами», причому «руси» без доказів просто оголошуються «одним зі слов'янських народів»[35]. Аби будь-що довести «осібність» цієї нашвидкуруч «накуховареної в тиглі» (але радше – висмоктаної з пальця) «цивілізації», оренбурзький історик у висновках до своєї монографії декларує: «Київська Русь – це самобутня цивілізація.., а її історія практично (? – *К. І.*) не пов'язана з європейською»[36]. Враховуючи хоча б

[30] Поляков А. О методе и некоторых итогах изучения Древней Руси как особой цивилизации // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2012. – № 5. – С. 95.

[31] Поляков А. Н. Киевская Русь как цивилизация. – Оренбург: ОГУ, 2010. – С. 11.

[32] Свердлов М. Образование Древнерусского государства как исторический процесс // Краеугольный камень. Археология, история, искусство, культура России и сопредельных стран. – Т. I. – Санкт-Петербург; Москва: ИИМК РАН, 2010. – С. 319, 320.

[33] Поляков А. Н. Киевская Русь как цивилизация... – С. 69, 106.

[34] Поляков А. Образование Древнерусской цивилизации // Вопросы истории. – 2005. – № 3. – С. 72–73, 86; Поляков А. О методе и некоторых итогах... – С. 95, 99.

[35] Поляков А. Древнерусская цивилизация и варяжский вопрос // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2007. – № 1. – С. 10.

[36] Поляков А. Н. Киевская Русь как цивилизация... – С. 392.

хрестоматійне та вміщене у кожному підручнику загальноєвропейське (!) прізвисько того ж Ярослава Мудрого – «тесть Європи», – заява дивна.

Навпаки, однією з європейських частин Русь «як особливу цивілізацію» іменує Д. Мачінскій, яка в античну епоху була більш відома як «Європейська Скіфія» – прабатьківщина слов'ян у I–IV ст. і ареал, який постійно змінював самоідентифікацію[37]. Деякі російські археологи у цьому ж регіоні не бачать ані слов'янських прабатьківщини, ані цивілізації, але натомість не менш суперечливо ведуть мову про цивілізацію номадних спільнот[38], у той час як навіть питання про зародки у них на цьому етапі, бодай якогось політогенезу, не є науково перспективним. Втім, дехто «знаходить» зародки «російської цивілізації» ще раніше – «у духовних уявленнях чорноліської культури Середнього Подніпров'я X–VIII ст. до н. е.»[39]. До речі, на це варто було б звернути увагу тим російським критикам української історіографії, котрі відмовляють їй (причому відразу усій!) у науковості, на підставі кількох дилетантських опусів, що виводять українців із трипільської культури, тим більше першим цей міф запровадив російський радянський археолог Б. Рибаков.

Відчутну неприязнь російських істориків зумовлюють і так звані постмодерністські практики, котрі так і не стали «третім» шляхом на заміну формаційній методології. Характерним свідчення цьому є зокрема позиція Л. Кузєванова, який вельми гостро стверджує, що «постмодерністські методології деформуюче впливають на процес сучасного історичного знання», котре через це стає «ілюзорним»[40]. Хоч у 2000-х рр. російські гуманітарії загалом зуміли пристосуватися до «постмодерністського виклику»[41], не важко все ж помітити, що у сучасній, надзвичайно масивній і розгалуженій російській історіографії проблематиці постмодерної методології приділяється не так уже й багато уваги, як на рівні застосування в конкретних студіях, так і на рівні критики. Така ситуація не в останню чергу зумовлена тим, що більшість російських фахівців продовжують триматися русла, як правило, моністичних підходів, а тому, як переконують А. Анікєєв і А. Лубський, не можуть / не бажають зрозуміти смислу плюралістичної інтерпретації історії. Іншою причиною, згідно їхнього цілком справедливого погляду, є те, що більшість сучасних російських істориків просто не розуміють постмодерністського дискурсу[42], що банально відлякує їх від застосування відповідних методик у дослідженні минулого.

Проте, «історик-плюраліст» перебуває у значно виграшному становищі, оскільки дотримується принципу не універсальності певної методології, заснованої на абсолютизації її евристичних можливостей, а на її додатковості

[37] Мачинский Д. Некоторые предпосылки, движущие силы и исторический контекст... – С. 469.

[38] Медведев А. П. Исследования по археологии и этногеографии Лесостепной Скифии. – Воронеж: Воронежский гос. ун-тет, 2004. – С. 103.

[39] Платонов О. А. Русская цивилизация. История и идеология русского народа. – Москва: Алгоритм, 2010. – С. 7.

[40] Кузеванов Л. И. Методология исторического познания. Академизм и постмодернизм. – Москва: НЭИ «Российская историография», 2012. – С. 6.

[41] Репина Л. П., Зверева В. В., Парамонова М. Ю. История исторического знания. – Москва: Дрофа, 2004. – С. 247.

[42] Аникеев А., Лубский А. Неклассическая историография // Вестник Ставропольского государственного университета. – 2003. – Вып. 32. – С. 34–35.

як універсального принципу історичного дослідження[43]. Н. Мінінков вважає, що саме ця монографія А. Лубського має відіграти у сучасній російській історіографії особливу роль, передусім як засіб орієнтації в багатоманітті історіософських і методологічних дискурсів[44]. Отже, як бачимо, в російському гуманітарному просторі присутні й значно виваженіші підходи до проблеми «постмодернізм – історична наука». Приміром, аналізуючи критику постмодерністської версії історичного знання у сучасній західній історіографії, В. Кравцов наголошує на важливості такого досвіду саме для російської історичної науки, з її одночасно наболілим прагненням до подолання ще й «старого» наукового знання, що можливе лише у формі діалогу, а не як заперечення одне іншим[45].

О. Філюшкін вважає, що засвоєння деяких постмодерністських методик вивчення наративу здатне на сучасному етапі розвитку історичної науки в Росії відіграти й позитивну роль. Адже в останній зараз склалася досить парадоксальна ситуація, коли відмова від марксизму як основної методики, замість того аби вивести російську історичну думку на новий рівень розвитку, відкинула її назад. Тому сьогодні російська історіографія, замість засвоєння новітніх світових методик історичного пізнання, і надалі міцно стверджується на позиціях позитивізму кінця XIX ст. За таких обставин саме постмодернізм може зіграти роль подразника та сприятиме подоланню застою в російській гуманітаристиці[46]. Натомість А. Юрганов відзначає таку заслугу постмодернізму в російській історіографії, як гостру конструктивну критику «ахіллесової п'яти» історичної науки – модернізацію минулого[47].

Яскравим прикладом войовничого несприйняття російським історичним дискурсом будь-якої нової методології є позиція воронезького археолога А. Мєдвєдєва. Критику текстів постмодернізмом він відразу «звинувачує» у «*прихованому бажанні* відрізати історичні реалії від коріння, котре вони мали в минулому». До того ж переконує, що, напевно, жодна з гуманітарних наук, крім археології, не заперечує так базовий принцип постмодернізму, наочно демонструючи, що є щось важливе «до» та «крім» записаного тексту[48]. З огляду на це, послідовне співставлення «світу текстів» та «світу речей», очевидно сприятиме подоланню кризових явищ у сучасній історичній епістемології та виведе позитивізм у російській новітній гуманітаристиці на новий рівень розвитку, заради легітимізації чергового фантому універсалізму.

В розрізі такого методологічного підходу до археології доволі показовою можна визнати й досить гостру реакцію російських фахівців на «постмодерністську» концепцію «винайдення слов'ян візантійцями» американського археолога румунського походження Ф. Курти. Адже ця

---

[43] Лубский А. В. Альтернативные модели исторического исследования. – Москва: Изд-во «Социально-гуманитарные знания», 2004. – С. 49.

[44] Мининков Н. [Рец.] Лубский А. В. Альтернативные модели исторического исследования. – Москва, 2004 // Гумантарная мысль Юга России. – 2005. – № 1. – С. 170.

[45] Кравцов В. Н. Критика постмодернистской версии исторического знания в английской и американской историографии 1980–1990-х гг.: автореф. дисс. ... канд. ист. наук: 07.00.09 – историография, источниковедение и методы исторического исследования / Рос. гос. гуманит. ун-т. – Москва, 2000. – С. 6.

[46] Филюшкин А. «Постмодернистский вызов» и его влияние на современную теорию исторической науки // Топос: философско-культурологический журнал. – 2000. – № 3 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://topos.ehu.lt/journal.

[47] Юрганов А. Л. Категории русской средневековой культуры. – Москва: МИРОС, 1998. – С. 7.

[48] Медведев А. П. «Постмодернистский вызов» истории: ответ археологии // Вестник Воронежского государственного университета. Серия: История. Политология. Социология. – 2007. – № 1. – С. 41, 47.

«реакція» передбачає не діалог чи дискусію, з прагненням зрозуміти логіку «іншого» науковця, а винятково гнівне спростування його постулатів, навішування ярликів, звинувачення в упередженості, некомпетентності, маніпулюванні фактами. Натомість австралійський учений Д. Джино, навпаки вважає, що «книга Ф. Курти застосовує як методологічну основу постмодерністську інтерпретацію історії й археології, котра поступово стає основою ширшого наукового консенсусу відносно підходу до вивчення історії»[49].

Таким чином, не можна сказати, що у сучасному російському соціогуманітарному дискурсі сформувалася помітна течія прихильників постмодерністської методології в історичних дослідженнях. Прагнення ж більшості істориків до консервації позитивістського світогляду лише поглиблює епістемологічну стагнацію сучасної російської історіографії. Однак цими фахівцями дедалі сильніше відчувається неможливість застосування «колишніх» (хоч і звичних) методологічних стандартів, зокрема інтерпретація минулого в монометодологічній матриці. Ще однією негативною, але характерною ознакою сучасних етноісторичних досліджень є цілковите ігнорування (та водночас небажання зосереджувати на цьому увагу) російськими істориками обґрунтувань як власних методологічних принципів, так і теоретичних засад, сконструйованих ними концепцій. Не може не турбувати й тривала «мода» на паранаукові підходи в історичній науці Росії, коли відверту «гумільовщину» видають заледве не за останнє слово етнологічної теорії. В результаті, множиться лише кількість різноманітних дилетантів, «студії» яких відчутно впливають на враження від наукової «якості» російської історіографії.

Надзвичайно бідними можна визнати й сучасні дослідження російських фахівців у ракурсі теоретичної оснащеності, що виявляється знову ж таки у цілковитому нехтуванні, насамперед основних постулатів етнології. Одиниці істориків звертаються сьогодні до теоретичного аналізу специфіки етнічних явищ і процесів. Непоодинокими є й спроби надмірної біологізації етнічного й етносу, що створює відчутний теоретичний дискомфорт у російській історіографії, переводячи суто наукову проблематику знову ж таки до сфери політико-ідеологічних аспірацій. Свідченням цьому може бути й відсутність полеміки поміж істориками (на відміну від інших гуманітаріїв) Росії відносно двох основних теоретичних парадигм в інтерпретації етноісторичного минулого – так званими примордіалізмом і конструктивізмом. Натомість більшість і надалі тримається за доволі суперечливі схеми та глосарій, пропоновані в рамках радянської теорії етносу.

Зауважені особливості російської історіографії етнічної історії східних слов'ян мають відповідну експлікацію й у публічному дискурсі, у тому числі й у політиці пам'яті яку проводить російська влада за межами Росії, зокрема на окупованих українських територіях. Тут слов'янський міф використовується як своєрідна базова матриця для конструювання ідеологеми «русского мира», яка нав'язується підокупаційному населенню.

Bibliography:

[49] Дзино Д. «Становится славянином», «становится хорватом»: новые направления в исследовании идентичностей позднеантичного и раннесредневекового Иллирика // Studia Slavica et Balcanica Petropolitana. – 2008. – № 2. – С. 38.

Curta F. The Making of the Slavs. History and Archaeology of the Lower Danube Region, c. 500–700. – Cambridge, 2001 – 483 p.

Алимов Д. Е. Этногенез хорватов: формирование хорватской этнополитической общности в VII–IX вв. – Санкт-Петербург: Нестор-История, 2016. – 380 с.

Данилевский И. И. Древняя Русь глазами современников и потомков (IX–XII вв.): курс лекций. – Москва: Аспект Пресс, 1998. – 399 с.

Дворниченко А. Ю. Зеркала и химеры. О возникновении древнерусского государства. – Санкт-Петербург; Москва: Евразия; ИД Клио, 2014. – 560 с.

Дзино Д. «Становится славянином», «становится хорватом»: новые направления в исследовании идентичностей позднеантичного и раннесредневекового Иллирика // Studia Slavica et Balcanica Petropolitana. – 2008. – № 2. – С. 37–58.

Кибинь А. С. Верхнее Понеманье в политической, социо-культурной и этнической истории славян и балтов VIII–XIII вв.: автореф. дисс. ... канд. ист. наук: 07.00.03 – Всеобщая история / Санкт-Петербургский государственный университет. – Санкт-Петербург, 2009. – 20 с.

Кибинь А. Ятвяги в X–XI вв.: «балтское племя» или береговое братство? // Studia Slavica et Balcanica Petropolitana. – 2008. – № 2. – С. 117–132.

Клейн Л. С. История российской археологии: учения, школы и личности. – Т. 1: Общий обзор и дореволюционное время. – Санкт-Петеребург: Евразия, 2014. – 704 с.

Клейн Л. С. Муки науки: ученый и власть, ученый и деньги, ученый и мораль. – Москва: НЛО, 2017. – 576 с.

Кравцов В. Н. Критика постмодернистской версии исторического знания в английской и американской историографии 1980–1990-х гг.: автореф. дисс. ... канд. ист. наук: 07.00.09 – историография, источниковедение и методы исторического исследования / Рос. гос. гуманит. ун-т. – Москва, 2000. – 25 с.

Кузеванов Л. И. Методология исторического познания. Академизм и постмодернизм. – Москва: НЭИ «Российская историография», 2012. – 237 с.

Кузьмин А. Г. Начало Руси. Тайны рождения русского народа. – Москва: Вече, 2003. – 425 с.

Лубский А. В. Альтернативные модели исторического исследования. – Москва: Изд-во «Социально-гуманитарные знания», 2004. – 352 с.

Мачинский Д. Некоторые предпосылки, движущие силы и исторический контекст сложения Русского государства в середине VIII – середине XI в. // Труды Государственного Эрмитажа. – Т. 49. – Санкт-Петербург: Изд-во Гос. Эрмитажа, 2009. – С. 460–538.

Медведев А. П. «Постмодернистский вызов» истории: ответ археологии // Вестник Воронежского государственного университета. Серия: История. Политология. Социология. – 2007. – № 1. – С. 41–51.

Медведев А. П. Исследования по археологии и этногеографии Лесостепной Скифии. – Воронеж: Воронежский гос. ун-тет, 2004. – 144 с.

Мининков Н. А. Методология истории: пособие для начинающего исследователя. – Ростов-на-Дону, 2004. – 252 с.

Михайлова И. Б. Малые города Южной Руси в VIII – начале XIII вв. – Санкт-Петербург: Изд-во С.-Петербургского ун-та, 2010. – 294 с.

Платонов О. А. Русская цивилизация. История и идеология русского народа. – Москва: Алгоритм, 2010. – 944 с.

Поляков А. Н. Киевская Русь как цивилизация. – Оренбург: ОГУ, 2010. – 484 с.

Попов В. Концепт «племя», или этничность и потестарность «в одном флаконе» // Studia Slavica et Balcanica Petropolitana. – 2015. – № 2. – С. 13–20.

Пузанов В.В. Образование Древнерусского государства в восточноевропейской историографии. – Ижевск: Изд-во «Удмуртский университет», 2012. – 152 с.

Репина Л. П., Зверева В. В., Парамонова М. Ю. История исторического знания. – Москва: Дрофа, 2004. – 288 с.

Свердлов М. Образование Древнерусского государства как исторический процесс // Краеугольный камень. Археология, история, искусство, культура России и сопредельных стран. – Т. I. – Санкт-Петербург; Москва: ИИМК РАН, 2010. – С. 319–333.

Славянский мир раннего Средневековья: поиски формы (Ответы на вопросы журнала) / А. Горский, А. Плетерский, В. Пузанов, П. Шувалов. «Племя» в славянском мире в раннее средневековье (форум) // Studia Slavica et Balcanica Petropolitana. – 2016. – № 1. – С. 3–16.

Соловей В. Д. Русская история: новое прочтение. – Москва: АИРО-XXI, 2005. – 320 с.

Тишков В. А. Российский народ: история и смысл национального самосознания. – Москва: Наука, 2013. – 649 с.

Филюшкин О. Какими глазами смотреть на историю Древней Руси? // Український гуманітарний огляд. – Вип. 5. – К. , 2001. – С. 108–124.

Фроянов И. О некоторых особенностях русской истории // Мнемон. Исследования и публикации по истории античного мира. – 2013. – № 12. – С. 503–521.

Шемякина О. Д. Цивилизационный подход к истории России как факт историографии и метод познания: автореф. дисс. ... канд. ист. наук: 07.00.09 – историография, источниковедение и методы исторического исследования / Моск. гос. ун-т им. М. Ломоносова. – Москва, 2011. – 26 с.

Шинаков Е. А. Образование Древнерусского государства: сравнительно-исторический аспект. – Москва: Вост. лит., 2009. – 477 с.

Шнирельман В. Время цивилизации: цивилизационный подход как национальная идея // Российская модернизация: размышляя о самобытности / под ред. Э. Паина и О. Волкогоновой. – Москва: Три квадрата, 2008. – С. 198–234.

Шнирельман В., Панарин С. Лев Николаевич Гумилев: основатель этнологии? // Вестник Евразии. – 2000. – № 3. – С. 5–37.

Шувалов П. «Изобретение народа»: *славяне* Ф. Курты и *скифы* Приска // Античные и средневековые общности: XXIX Чтения памяти В. Пашуто / редкол.: Е. Мельникова (отв. ред.) и др. // Восточная Европа в древности и средневековье. – Москва: ИВИ РАН, 2017. – С. 256–259.

Юрганов А. Л. Категории русской средневековой культуры. – Москва: МИРОС, 1998. – 448 с.

Kostiantyn IVANGORODSKY

HISTORIOGRAPHY OF THE ETHNIC HISTORY OF THE EASTERN SLAVS: CONTEMPORARY METHODOLOGICAL CHALLENGES TO THE RUSSIAN HUMANITIES

Abstract

Ideological manipulations in modern Russia have become an instrument for creating the illusion of the ethnic unity of all the so-called "Slavs". Most Russian historians are still uncritically and intuitively adhering to the primordialism and positivism methodology regarding the explication of ethnic phenomena in the pre-

writing period and Middle Ages. At the same time, they ignore any modern theoretical innovations accessible in world humanities. This predetermines the tangible heuristic stagnation, which has been turned out in the search for the ephemeral ethnos of the "Slavs", its sacred "ancestral homeland", purely "Slavic" archaeological cultures, a separate tribe of "Rus' ", etc. The ongoing "fashion" for pseudoscientific approaches in the historical science of Russia is also worrying, when outspoken patriotic fantasies are cast as a sensational discovery in ethnological theory. The intention of Russian scientists to preserve the positivist worldview only intensifies the epistemological stagnation of contemporary Russian historiography.

Key words: *methodology, contemporary historiography, ethnic history, humanities, East Slavs.*